

ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ПЕРЕХОДУ ДО ДЕМОКРАТІЇ НА ОСНОВІ МЕТОДОЛОГІЇ FREEDOM HOUSE В УКРАЇНІ ТА ГРУЗІЇ (2005–2010 РР.)

EMPIRICAL ANALYSIS OF THE TRANSITION TO DEMOCRACY BASED ON THE FREEDOM HOUSE METHODOLOGY IN UKRAINE AND GEORGIA (2005–2010)

Кополовець Р.В.,

*аспірант кафедри політології і державного управління
Ужгородського національного університету*

У статті фахово проаналізовано та описано методологію програми «Nations in transit» (країни перехідного типу) як метод аналізу країн, що трансформуються. Досліджено динаміку розвитку стану демократичного транзиту України та Грузії у 2005–2010 рр. Кількісно показані результати дослідження та проведено відповідне пояснення. Обґрунтовано основні досягнення та втрати країн, що досліджуються.

Ключові слова: демократія, емпіричний аналіз, демократична трансформація, Україна, Грузія, Freedom House, кількісні демократичні показники.

В статье профессионально проанализировано и описано методологию программы «Nations in transit» (страны переходного типа) как метод анализа трансформирующихся стран. Исследована динамика развития состояния демократического транзита Украины и Грузии в 2005–2010 годах. Количественно показаны результаты исследования и проведено соответствующее объяснение. Обоснованы основные достижения и потери стран, которые исследуются.

Ключевые слова: демократия, эмпирический анализ, демократическая трансформация, Украина, Грузия, Freedom House, количественные демократические показатели.

The article analyzes and describes the methodology of the program “Nations in transit” (transition countries) as a method of analysis of transforming countries. The dynamics of the state of democratic transit of Ukraine and Georgia in 2005–2010 are investigated. Quantitative results of the research are shown and an explanation is made. The main achievements and losses of the studied countries are substantiated.

Key words: democracy, empirical analysis, democratic transformation, Ukraine, Georgia, Freedom House, quantitative democratic indicators.

Постановка проблеми. Питання щодо функціонування демократичних режимів різних країн є особливо актуальним у сучасній політичній науці. Особливу увагу приділяють країнам, що не мають статусу консолідованих демократій, прикладом є Україна та Грузія. У сучасній науковій думці країни є об'єктами різних досліджень, зокрема емпіричного аналізу в політології. Слід наголосити на тому, що у сфері політології найбільш показовими є дослідницькі моніторинги виміру рівня розвитку демократії неурядовою організацією Freedom House. Починаючи з 1973 року, організація проводить щорічний моніторинг виміру рівня демократії у певних країнах та у світі в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що ця проблематика в політології розроблена досить слабко, тому основу досліджень складають звіти організації Freedom House. Проте варто вказати на останні дослідження у сфері порівняльного аналізу демократичних транзитів. Однією з фундаментальних праць є «Демократизація» під редакцією К. Херпфера, П. Бернхагена, Р. Інглихарта, К. Вельцеля [1]. У книзі розглянуто майже всі важливі аспекти демократизації, зокрема теорії демократизації, необхідні попередні умови і рушійні сили демо-

кратичного транзиту, ключові актори й інститути, а також умови і виклики консолідації нових демократій в основних регіонах світу. Окремий розділ присвячений падінню комуністичних режимів у 1989–1991 рр. та показано досліджувані країни за даними міжнародних рейтингів рівня демократії.

У підручнику Роберта Налбандова «Демократизація та нестабільність в Україні, Грузії та Білорусії» [2] учений аналізує взаємозв'язки між демократичною інституціоналізацією нових незалежних держав, використовуючи приклади України, Грузії та Білорусії.

У праці Н. Коберідзе «Україна та Грузія: фактори, які впливають на зміну зовнішньої політики» [3] авторка аналізує те, що впливає на вектор зовнішньої політики держав та чи відбулися реальні зміни в державах після «революції троянд» у Грузії та «помаранчевої революції» в Україні.

Серед останніх досліджень українських учених, які аналізують емпіричні моделі переходу до демократії, слід виділити А. Зельницького [4] (міжнаціональне порівняння індексів демократизації на макро- та мікрорівнях), Б. Райковського [5] (оцінка ступеню адаптації демократії у перехідних країнах на основі досягнутого рівня демо-

кратичності виборчого процесу), О. Романюка [6] (демократизація виборчих систем як основа демократичності посткомуністичних країн).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема переходу до демократії та динаміка дослідження кількісних показників загалом лише набуває свого розвитку в політології. Це стосується і України та Грузії як у порівняльній динаміці, так і окремих досліджень стають усе більш актуальними, тому потребують теоретичних та емпіричних досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Завдання статті – проаналізувати та показати динаміку демократичного розвитку України та Грузії у 2005–2010 роках.

Виклад основного матеріалу. Основну увагу під час дослідження демократичного транзиту в Україні та Грузії варто зосередити на програмі «Nations in transit» (країни перехідного типу), оскільки саме цей проект дає комплексне розуміння динаміки демократичних транзитів у досліджуваних країнах [7]. Методологія проекту базується на аналізі таких системних процесів, як:

- 1) якість роботи органів центральної влади;
 - 2) демократичність виборчого процесу;
 - 3) рівень розвитку громадянського суспільства;
 - 4) ступінь незалежності засобів масової інформації;
 - 5) ефективність місцевої влади;
 - 6) ступінь незалежності та ефективності судової системи;
 - 7) рівень корупції;
- на основі порівняння відповідей респондентів робляться висновки щодо ступеня демократизації у певній сфері;
- складаються рейтинги розвитку демократії досліджуваних країн відповідно до сімох критеріїв демократизації;
- кінцеві показники зводять до шкали оцінювання демократизації від 1 до 7.

Процес створення аналітичних звітів складається з 4 етапів:

- 1) автори звітів складають попередні рейтинги за вказаними вище групами питань.
- 2) наукові консультанти оцінюють рейтинги і у разі консенсусного рішення про неточність таких переробляють їх.
- 3) автори звітів розглядають отриманий консультантами результат і якщо він відрізняється від початкового більш ніж на 0,5 бала, мають можливість його оскаржити.
- 4) фахівці «Freedom House» здійснюють остаточну редакцію рейтингів, а потім використовують їх для винесення загальних висновків про рівень демократизації [7].

Кожна країна за вищезгаданими показниками отримує свій рейтинг. Усі держави в рейтингу розташовуються за шкалою від 1 до 7 (з викорис-

танням десятих часток), де 1 бал відповідає найбільш високому рівню демократичного розвитку, а 7 балів – найбільш низькому. Загальний результат – сума всіх показників – стає визначальною під час складання підсумкового рейтингу демократичного розвитку країни. Виходячи з рейтингу і його значення, «Freedom House» дає таку оцінку політичній системі тій чи іншій державі [7].

Таблиця 1
Кількісні показники демократичного транзиту за методологією «Nations in transit» [7]

Кількісний показник	Тип політичної системи
1–3	Стійка демократична система
3–4	Частково демократична система
4–5	Перехідна або гібридна політична система
5–6	Частково авторитарна політична система
6–7	Авторитарна політична система

На основі загального індексу демократизації країни, який формується в результаті суми 7 показників демократичності, досліджувані країни поділяються на три групи країн розвитку демократії:

- 1) вільні (країни з показниками 1,0–2,5);
- 2) частково вільні (3,0–5,5);
- 3) невольні (5,5–7,0).

Звіти за державами у межах дослідження наводяться у форматі есе, що дозволяє авторам навести більш широкий аналіз перебігу демократичних змін у досліджуваній країні. Представники організації особливо підкреслюють, що рейтинги є результатом консенсусу між співробітниками самої організації, консультантами проекту та авторами оглядів країн. Під час їх написання використовується широке коло джерел, що вміщує офіційні дані і дані неурядових та міжнародних організацій, а також місцевої преси та багатьох інших [7]. Слід зазначити, що складання рейтингів у чотири етапи на основі консенсусу сприяє зниженню рівня суб'єктивізму й упередженості, властивих експертно-орієнтованим проектам, проте воно не може виключити їх повністю. Проте витрати експертних технологій не скасовують їх важливих переваг. Компетентний експерт, ґрунтуючись на власному солідному досвіді, може провести дійсно глибокий аналіз. Перевагою проекту є досить докладна матриця аналізу, яка дозволяє уніфікувати процедури дослідження, стилістику країн оглядів, забезпечити їх глибину і всебічність, а багаторічний моніторинг аналізованих країн світу дозволяє оцінити динаміку розвитку [7]. Незважаючи на повноту методології та на той факт, що Freedom House – це єдина дослідницька організація, яка проводить демократичні моніторинги (Nations in transit, Freedom in the Word,

Global Press Freedom), починаючи з 70-их років минулого сторіччя, необхідно вказати на певні недоліки в емпіричному аналізі рівня демократизації Freedom House:

1) Freedom House є неурядовою організацією, але фінансування організації майже повністю здійснюється за рахунок грошових потоків із боку різних фондів США;

2) досить високий рівень суб'єктивізму, зокрема, якщо йдеться про рівень розвитку громадянського суспільства, то необхідно дати оцінку типу політичної культури;

3) респондентові важко однозначно відповісти на запитання, в якому він має визначити ступінь незалежності судової системи або ЗМІ та ефективність правління у власній країні;

4) на певних стадіях пояснення результатів дослідження занадто великим є вплив експертів Freedom House;

5) під час класифікації країн на основі показників сумарного індексу;

6) демократії на вільні, частково вільні та невольні, категорію країн, які набирають індекс

демократії 2,5 до 3 визначають лише експерти. Починаючи з 1999 р. Freedom House щорічно публікує звіти демократичного розвитку в Грузії, а з 2001 року стан демократичного транзиту досліджується в Україні.

Емпіричний аналіз демократичного транзиту в Україні та Грузії в період 1999–2004 рр. проводився частково, в окремі роки деякі критерії не досліджувались, тому основну увагу слід звернути на етап дослідження після 2004 р.

Політична ситуація в Грузії трансформується, в результаті «Революції троянд» до влади прийшов М. Саакашвілі, котрий анонсував європейський вектор розвитку Грузії та почав боротьбу з корупцією.

Емпіричний аналіз демократичного транзиту 2005–2010 років у Грузії має такі ознаки:

– у 2004 р. після «революції троянд» до влади прийшов М. Саакашвілі, задекларувавши реформаторський курс розвитку Грузії, відбувся відхід від авторитарного стилю керівництва Е. Шеварднадзе;

– починається процес реформування системи державного управління;

Таблиця 2

**Показники демократичного розвитку в Грузії за даними
«Nations in transit» 2005–2010 рр. [8–13]**

Критерії демократизації	Роки*						Статус
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
1) виборчий процес	3. 50	3. 25	3. 00	3. 00	3. 50	3. 50	Частково вільна
2) рівень розвитку громадянського суспільства	3. 00	2. 75	2. 75	2. 75	2. 75	2. 75	Частково вільна
3) ступінь незалежності засобів масової інформації	4. 75	3. 75	3. 75	3. 50	3. 50	3. 50	Частково вільна
4) якість роботи органів центральної влади	5. 00	4. 50	4. 75	4. 75	5. 00	5. 00	Частково вільна
5) ефективність місцевої влади	5. 25	5. 25	5. 25	5. 25	5. 25	5. 25	Частково вільна
6) ступінь незалежності та ефективності судової системи	4. 25	4. 25	4. 50	4. 75	5. 00	5. 00	Частково вільна
7) рівень корупції	5. 75	5. 75	5. 75	5. 75	5. 75	5. 75	Частково вільна
Сумарний показник	4. 50	4. 21	4. 25	4. 25	4. 39	4. 39	Частково вільна

* У рамках програми «Nations in transit» не розглядається автономна республіка Абхазія та Південна Осетія звітні за цими територіями публікуються окремо з 1998 та 2009 р. відповідно й аналізуються в межах програми «Freedom in the world».

Таблиця 3

**Показники демократичного розвитку в Україні за даними «Nations in transit»
2005–2010 рр. [14–19]**

Критерії демократизації	Роки						Статус
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
1) виборчий процес	4. 75	4. 75	4. 50	4. 75	5. 25	5. 25	Частково вільна
2) рівень розвитку громадянського суспільства	3. 50	3. 50	3. 50	3. 50	3. 75	3. 75	Частково вільна
3) ступінь незалежності засобів масової інформації	4. 25	4. 25	4. 00	4. 25	4. 25	4. 25	Частково вільна
4) якість роботи органів центральної влади	5. 50	5. 50	5. 50	5. 75	6. 00	6. 00	Частково вільна
5) ефективність місцевої влади	6. 00	5. 75	5. 50	5. 50	5. 50	5. 50	Частково вільна
6) ступінь незалежності та ефективності судової системи	5. 50	4. 75	4. 75	4. 75	4. 75	4. 75	Частково вільна
7) рівень корупції	5. 75	5. 50	5. 00	5. 00	5. 00	5. 00	Частково вільна
Сумарний показник	4. 96	4. 86	4. 68	4. 79	4. 93	4. 93	Частково вільна

– у результаті військових конфліктів, підтриманих Російською Федерацією, Грузія втратила 15% суверенних територій;

– у 2005 р. значно погіршилися показники у сфері роботи органів місцевої влади – 6 та боротьби з корупцією – 5.75 [8];

– великий успіх був досягнутий у республіці Аджарії, де місцевий автократичний режим був змінений унаслідок демократичної революції, підтриманої з Тбілісі. Регіон фактично реінтегрується до політичного простору Грузії, формально зберігаючи свій автономний статус;

– у 2005–2008 рр. найнижчий показник прослідковано у сфері розвитку громадянського суспільства – 3.50 [8–10].

– у 2005 р. сумарний показник розвитку демократії був найвищим та становив – 4.96 [8];

– у 2007 р. найменші проблеми в Грузії зафіксовані у сфері роботи ЗМІ – 4;

– у вересні 2007 р. Парламентська Асамблея Ради Європи у своєму звіті зазначила, що Грузія зробила вражаючий прогрес у проведенні суттєвих економічних, судових та державних реформ;

– найкращий показник станом на 2008 р. фіксується у розвитку громадянського суспільства – 3.50 [11].

Незважаючи на військові дії, в окремих районах Грузії у 2009–2010 рр. сумарний показник залишається на позначці 4.93 та має статус частково вільної держави

Українська влада, котру після «помаранчевої революції» 2004 року, очолив В. Ющенко, ставши Президентом, анонсував курс на євроінтеграцію та реформування державного сектора.

Демократичний транзит 2005–2010 рр. в Україні мав такі характеристики:

– у 2005 р. Україна подолати проблему повернення до демократичного політичного розвитку і в остаточному підсумку задекларувала курс повернення до демократії у Східній Європі;

– за попередні 14 років незалежності Україна залишалася гібридним режимом, у якому співіснували авторитарні та демократичні особливості;

– у 2005 в Україні фіксується високі показники у сфері розвитку громадянського суспільства – 3.00 [14];

– у 2006–2008 роках загальний індекс демократизації становив – 4.21 та 4.25 відповідно [15–17];

– у 2009 показник у сфері незалежності та свободи ЗМІ становив – 3.50, незважаючи на це тиск на ЗМІ вважається однією з головних проблем демократичного переходу України [18];

– у 2010 році зафіксовано найкращий показник у сфері розвитку громадянського суспільства – 2.75 [19];

Так, загальний статус країни в досліджуваній період не змінився.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, проаналізувавши динаміку демократичного розвитку в Україні та Грузії у 2005–2010 рр. помітною є тенденція зберігання однакового статусу частково вільних країн. Найкращий кількісний показник у Грузії зафіксований у 2006 р. – 4.21, найгірший у 2009–2010 рр. – 4.39, зумовлені політичною нестабільністю у внутрішній політиці та введенням війни з Росією на території Південної Осетії.

Дослідження в Україні демонструють хороший розвиток демократичного процесу у 2007 році, коли показник був найкращий – 4.68, у 2009 та 2010 рр., ситуація значно погіршилась, тому підсумковий бал був найгірший за весь період дослідження – 4.93.

Надалі емпіричний аналіз демократичного розвитку в Україні та Грузії в політичній науці ставатиме все більш актуальним та перспективним, особливо в період трансформацій демократичних інститутів досліджуваних держав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Демократизация: учеб. пособие / сост. и науч. ред. К. В. Харпфер, П. Бернхаген, Р.Ф. Инглхарт, К. Вельцель; пер. с англ. под науч. ред. М.Г. Миронюка; «Высшая школа экономики». Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2015. 708 с.
2. Nalbandov R. Democratization and Instability in Ukraine, Georgia, and Belarus. Strategic Studies Institute. 2014. 204 p.
3. Koberidze N. Ukraine and Georgia since “color” revolutions: factors that influence foreign policy change. Tartu, 2017. 70 p.
4. Зельницкий А. Измерение индекса демократии как предпосылка управления процессом демократизации (Украина и посткоммунистические страны Центральной и Восточной Европы, 1994–2004). Социология: теория, методы, маркетинг. 2004. № 2. С. 156–168.
5. Райковський Б. Критерії демократизації виборчого процесу. Вісник Центральної Виборчої Комісії. 2007. № 1 (7). С. 32–37.
6. Романюк О. Виборчі системи посткомуністичних країн: проблема раціональності в контексті демократичного транзиту. Політичний менеджмент. 2007. Спецвипуск. С. 186–196.
7. Freedom House: National in transit Methodology. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit-methodology/>.

8. Freedom House: National in transit. Report Georgia 2005. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2005/georgia>
9. Freedom House: National in transit. Report Georgia 2006. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2006/georgia>.
10. Freedom House: National in transit. Report Georgia 2007. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2007/georgia>.
11. Freedom House: National in transit. Report Georgia 2008. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2008/georgia>.
12. Freedom House: National in transit. Report Georgia 2009. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2009/georgia>.
13. Freedom House: National in transit. Report Georgia 2010. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2010/georgia>.
14. Freedom House: National in transit. Report Ukraine 2005. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2005>.
15. Freedom House: National in transit. Report Ukraine 2006. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2006>.
16. Freedom House: National in transit. Report Ukraine 2007. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2007/ukraine>.
17. Freedom House: National in transit. Report Ukraine 2008. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2008/ukraine>.
18. Freedom House: National in transit. Report Ukraine 2009. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2009/ukraine>.
19. Freedom House: National in transit. Report Ukraine 2010. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2010/ukraine>.